

O jídlonoši Crhovi aneb Vzpurný markrabě

V minulém příspěvku jsem zkusil shrnout poznatky o původu rodu prvních známých držitelů Jedovnic – pánů erbu beraních rohů. Stopa patrně začíná v zaniklých a nenalezených Ceblovicích blízko Tetčic, první známou osobou je snad Radoslav z Ceblovic, r. 1227 vrchní lovčí (správce zeměpanských lesů) snad na Brněnsku. Čerstvě se mi dostala do ruky starší práce Geneze moravské šlechty (M. Wihoda, 1995). Autor v ní (asi pod vlivem starších názorů L. Hosáka) jednoznačně tvrdí: „*Rod erbu dvou beraních rohů pronikl na Moravu (z Čech) již ve 20. letech 13. století, ale uchoval si těsnou vazbu na Čechy a teprve za vlády markraběte Přemysla se začal podílet na správě země*“. A označuje je za rod „*evidentně českého původu*“ (rozuměj z Čech). Potíž je v tom, že pro toto tvrzení neuvádí žádný argument – a když jsem pátral v pramenech (tj. v textech listin té doby), ani jsem žádný nenašel. Takže otázka, zda šlo o „etnické“ Moravany či Čechy (či jiné) zůstává otevřená.

Jedovnic se již bezprostředně dotýká následující postava (na rozdíl od Radoslava zcela prokazatelná). Je jím *Crh* (Radoslavův syn?!). Jeho osudy lze sledovat poměrně dobře – zmiňuje se v desítkách listin, zastával vysoké úřady – jednoznačně patřil mezi elitu své doby (což jsem dosti neuváženě napsal i o Radoslavovi). A tak je nutno při líčení jeho osudů alespoň stručně načrtnout i vývoj na Moravě v první půli 13. století.

Ve 12. století byla Morava rozdělena na tři údělná knížectví – znojemské, olomoucké a brněnské (asi nejméně významné). Nejvíce samostatnosti asi projevovala knížata znojemská, nejméně olomoucká. Svěbytné postavení mělo (i do budoucna) olomoucké biskupství, vyňaté z pravomoci zemských úředníků. Zatímco podle nástupnického řádu byl českým knížetem nejstarší Přemyslovec, na moravských hradech čekali na svůj čas mladší členové rodiny – a občas nečekali, ale snažili se dosáhnout na pražský stolec silou. Česká knížata se rychle střídala a podstatný vliv na to měla i zemská „šlechta“, se kterou museli Přemyslovci nutně spolupracovat. V prosinci 1197 došlo k podstatné změně. Krátkodobý český kníže Vladislav Jindřich bez boje přenechal pražský stolec svému staršímu ambicióznímu bratru Otakarovi I. Přemyslovi výměnou za vládu na Moravě a slib, že bude Otakarovým nástupcem. Více Přemyslovců už nebylo. Vladislav Jindřich užívá titul markrabě moravský, vládne na Znojemsku a Brněnsku, nejspoději od r. 1213 i na Olomoucku. Markrabě si podle pražského vzoru buduje vlastní dvůr s dvorskými úředníky (číšník, stolník, maršálek) – což už ovšem dělala i knížata údělná. Daří se mu zkonsolidovat zanedbanou zemi, zakládá města, po nálezů stříbra razí vlastní kvalitní minci. Samotný titul *markrabě moravský* (tak již Konrád II. Ota Znojemský v letech 1185 – 1189) znamenal především označení následníka pražského trůnu – obdobou je titul následníka anglického trůnu *Prince of Wales* (kníže waleský – překlad „*princ waleský*“ je nesmyslný). Pokud nikdo takový nebyl k dispozici (např. dospělý syn, mladší bratr), vládl na Moravě český panovník přímo. Moravské země i dvorské úřady ovšem existovaly a plnily své úkoly dále. Morava byla rozdělena na čtyři provincie - Znojemsko, Brněnsko, Olomoucko a „nové“ Holasicko (Opavsko). Z těchto provincií postupně vznikají menší správní celky (např. Bítovsko, Břeclavsko, Přerovsko ...) – ty jsou řízeny zemskými úředníky (purkrabí, soudce, vilik, komorník). Tak nějak vypadala situace na Moravě v době, kdy se v písemných pramenech objevuje „náš“ Crh.

Nutno předeslat, že už do února 1203 se hlásí falzum listiny markraběte Vladislava Jindřicha, kde mezi svědky figuruje *Crh a jeho bratr Častolov*. Podle tohoto falza někteří považovali Radoslava za syna jednoho z bratrů, jejichž jména se pak měla znovu objevit ob jednu generaci. Jelikož nositelé jména *Častolov* bylo v 1. polovině 13. století povícero (a asi v nich není dodnes zcela jasno), zaměnil L. Hosák „našeho“ Častolova za stejnojmennou osobu z rodu Ronoveců, kteří opravdu přišli na Moravu z Čech – tím vznikl omyl o „*evidentně*“ českém původu našeho Častolova a tudíž i celého jeho rodu. Nelze ovšem vyloučit spřízněnost obou rodů prostřednictvím nějakého sňatku, který by se projevil i použitím jmen z rodu manželky.

Poprvé a zcela ojedinele se jméno *Crh* objevuje na listině Vladislava Jindřicha z dubna 1218 – mezi svědky jsou uvedeni mj. *Vezen* a *Zerh*. Je-li to náš Crh, musel být dospělý – pro muže z panského stavu byla dle zvyklostí hranice dospělosti 16 let (u dívek 14), pokud nebyl věk znám, posuzovali dospělost určení zemští úředníci ohledáním stanovených sekundárních pohlavních znaků (*prsia pučicece, lóno chlpaté*). Crh by se tedy narodil snad kolem r. 1200. Pak prameny o Crhovi (pokud to byl on) mnoho let mlčí – to ale může být dáno i tím, že známe jen část tehdejších listin. Uvedený *Vezen* je Crhovým příbuzným a zakladatelem rodové větve z Popovic (Vysokých).

Roku 1222 Vladislav Jindřich zemřel, králem je stále Otakar I. Přemysl. Aby zabránil tradičním sporům o následnictví, nechal již r. 1216 zvolit králem svého nejstaršího syna Václava a Moravu svěřil r. 1224 mladšímu Vladislavovi. Tehdy se na listině krále vydané r. 1226 v Brně objevuje mezi přítomnými svědky „*Cirh subdapifer*“ a „*Vecen*“. Titul *dapifer* znamená *jídlonoš, stolník, truks* (něm. *Truchseß*). Šlo o dvorského úředníka, který obsluhoval panovníka u tabule a měl dozor nad dvorní kuchyní. Úřad byl spojen s příjmy (obvykle dávky z určených vesnic). *Subdapifer* (*podstolí*) není jasné - může jít buď o stolníkovu zástupce nebo o pomocníka. Nejde o ekvivalent k titulu *dapifer*. V dalších desetiletích byl výkon dvorských funkcí omezen na slavnostní příležitosti, ještě později pak byly tituly zcela formální, udělované dědičně významným rodům.

Po smrti Vladislava r. 1227 je markrabětem královský nejmladší syn Přemysl, několik částí Moravy ovšem spadá pod správu královny Konstancie Uherské. Král Otakar I. Přemysl ve snaze zabránit tušeným sporům nechává Václava r. 1228 korunovat na „mladšího krále“. A tehdy – opět při návštěvě v Brně, vydává král listinu, kde mezi svědky figurují mj. „*Crh stolník (dapifer) a jeho bratr Častolov*“.

Po smrti Otakara I. Přemysla r. 1230 se opravdu stává králem Václav I., velmi rychle propukají jeho spory s markrabětem Přemyslem. Přemysl vydává v listopadu 1232 listinu ve Znojmě, mezi svědky je i *Cyrh subdapifer*, v září 1233 opět na Přemyslově listině *Cirho dapifer*. K velkému konfliktu mezi králem a markrabětem došlo r. 1233, kdy Václav dokonce dobývá Přemyslovo Brno. V prosinci téhož roku je na listině markraběte ze Znojma uveden „*Crh Radošovic*“, tedy *Crh, syn Radošův* (Radoslavův?!). Jde o pojítko na Crhova otce. Crh se dále vyskytuje v blízkosti markraběte Přemysla. Jde patrně o pouhou kontinuitu ve dvorské funkci, byť existuje i výklad, že Crh byl (spolu s dalšími šlechtici věrnými králi) pověřen dohledem nad „vzpurným“ Přemyslem. Na Přemyslových listinách je jako svědek uveden dále 12.7.1234 (*Cyrho dapifer*), 2.10.1234 v Praze (*ex Moravis ... Cirho dapifer*) – se svým bratrem Častolovem, 22.10.1234 - *Crh a Častolov bratři*, 1234 v Opavě (*Zwerch*), 28.3.1236 - *Crh a Častolov bratr jeho*. Může to být jen mezerami v pramenech, leč zdá se, že od pobytu v Praze v říjnu 1234 nastává přetržka v Crhově stolničení (a podstolnicení). 18.1.1236 vydal král Václav I. listinu ve velehradském klášteře, mezi skupinou svědků označenou „*baroni Moravy ze Znojma*“ figurují i „*Crh a Častolov bratři z Budišína*“. Termín „*barones*“ označoval tehdejší elitu, Znojmem je míněna znojemská provincie, záhadou je *Budišín* (asi dnes zaniklá ves znojemské provincie), který byl v r. 1236 zřejmě sídlem obou bratrů. Roku 1236 opět svědčí na Přemyslových listinách *Crh a Častolov bratr jeho* (28.3.1236), a znovu v Brně (jen *Crh* bez přívlasků).

Pak nastává dramatická změna – r. 1237 dochází k nové Přemyslově vzpouře proti bratru – králi, příčinou může být konflikt mezi ambicemi markraběte a snahou krále nadměrně ovlivňovat dění na Moravě. Opět následuje vojenský zásah a po něm smíření, po něm Václav I. zřejmě přímo spravuje Znojemsko a Brněnsko, Přemyslovi tak zůstává jen severní část země, nemálo významných šlechticů se od něj asi distancuje. Crh s bratrem patrně zůstávají na jihu, v srpnu 1237 pobývá král v Brně, na jeho listině svědčí i „*Scatolow de Ceblowic, ..., Wecene de Pribram...*“. Tím se poprvé objevují páni obou větví erbu beraních rohů na známé pravé listině s predikáty podle míst, kde lze tušit jejich prapůvod (*Věcen* se píše po Příbrami u Brna). Roku 1238 na listině krále svědčí i „*Cirho dapifer, ..., Wezen iudex Brunensis...*“. Věcen povýšil na soudce brněnské provincie (řešil spory mezi šlechtici), Crh je po čtyřleté pauze opět uveden jako stolník. Přemysl ještě vydává v Praze r. 1239 listinu, kde je Crh zmíněn na dvou místech v textu, v říjnu téhož roku umírá. Je pohřben v tišnovském klášteře, kde odpočívá i jeho matka, zakladatelka kláštera, královna Konstancie (+1240). Celá Morava se ocitá pod přímou správou krále. Crh s Častolovem svědčí r. 1239 dvakrát v Brně - na listině olomouckého biskupa Roberta a v prosinci na listině Přibyslava z Křižanova (otce Zdislavy z Lemberka) – tady je Crh uveden jako „*dapifer regis*“, tedy *stolník královský*. Titul zní hrdě, ale patrně jde o stále stejný úřad, jen je vyjádřen fakt, že Moravu spravuje přímo král.

Zjistil jsem totiž zajímavou, byť ne překvapivou věc – neexistoval stabilní markraběcí dvůr, který by trvale doprovázel zeměpána. Funkce stolníka/podstolího a číšníka/podčéšího souběžně zastávali dva lidé – jeden pro sever země (Olomoucko a Opavsko), druhý pro jih (Znojemsko a Brněnsko). Ve své části byli k dispozici markraběti či králi během jejich pobytu. Tato místa byla obsazena, i když byl markraběcí „trůn“ dočasně prázdný. Jde zjevně o relikv rozdělení na úřední.

Shrnuto – Crh se patrně narodil kolem roku 1200 (nejpozději 1210), jeho otec Radoslav byl správcem zeměpanských lesů asi na Brněnsku, matku neznáme (někdo z Ronovců??). Díky postavení otce se dostal do významné funkce podstolího jihu Moravy (1226), kterou si dále udržel již vlastními schopnostmi a povýšil na stolníka (1228), pronikl mezi moravskou elitou. Pak je opět podstolím (1232, stolníkem je Markvart), ale již 1233 zase stolníkem. Z titulu své funkce se vyskytuje v blízkosti krále i markraběte během jejich pobytu na jihu země, titul užívá i jako člen moravské delegace v Čechách (1234), jako stolník se znovu uvádí až v letech 1238-39. Často svědčí spolu s (asi jediným) bratrem Častolovem, jako významnější a (asi) starší je uváděn první. Ojediněle se oba bratři píšou po zaniklém Budišíně (1236). Častolov dříve než Crh užívá „otcovský“ predikát „z *Ceblovic*“. Veškeré doklady o Crhovi máme jen z listin, kde svědčil. Neznáme žádnou listinu, kterou by vydal ani která by mu byla určena, což je dáno torzovitostí zachovaných dokladů. Za zmínku stojí jeho uvedení mezi svědky pro klášter cisterciáků v Oslavanech na listinách z let 1236, 1238 – Crhův rod byl cisterciákům v budoucnu příznivě nakloněn. V dramatickém roce 1237 zřejmě zachoval věrnost králi a tím si zajistil další společenský postup. Podle archeologických nálezů soudě je možné, že již před rokem 1240 získal odměnou rozsáhlé zalesněné území Dražanské vrchoviny (tedy Jedovnicko a širé okolí), díky kontaktům na jihu už tehdy mohlo začít osídlování našich končin kolonisty z Podunají – převážně rakouského. Nálezy nejstarší keramiky z Bystřeče, Harbechu i Jedovnic totiž lze považovat za typickou podunajskou produkci zařaditelnou před polovinu 13. století.

Příště: O kastelánu Crhovi aneb Jak nepustit Tatary na Moravu

Josef Plich

In: Informace Úřadu městyse Jedovnice 3/2007, červen